

หลากหลายรูปแบบอาคาร
ล้านนายุคอาณานิคม

ARCHITECTURE CRITICISM IN LANNA COLONIAL CONTEXT

ปิยเดช อัครโพธิวงศ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หลากหลายรูปแบบอาคาร
ล้านนายุคอาณานิคม

ARCHITECTURE CRITICISM IN LANNA COLONIAL CONTEXT

ปิยเดช อัครโพธิวงศ์

หลากหลายรูปแบบอาคารล้านนายุคอาณานิคม

ARCHITECTURE CRITICISM IN LANNA COLONIAL CONTEXT

บรรณาธิการ: กรกฎ งานวงศ์พานิชย์
ISBN (E-Book): 978-616-620-038-6
ผู้แต่ง: ปิยะเดช อัครโพธิวงศ์
เจ้าของและผู้จัดพิมพ์: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
สำนักงานบริหารงานวิจัย สำนักงานมหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50200
โทรศัพท์: 0 5394 3603-5
โทรสาร: 0 5394 3600
<https://cmupress.cmu.ac.th>
E-mail: cmupress.th@gmail.com

พิมพ์ครั้งที่ 1: มิถุนายน 2568
ราคา: 243 บาท

ออกแบบและผลิต: บริษัท ดีไซน์ปริ้นท์ มีเดีย จำกัด

©สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ห้ามลอกเลียนแบบ ทำซ้ำ ดัดแปลง ส่วนหนึ่งส่วนใดของตำราเล่มนี้
รวมทั้งการจัดเก็บถ่ายทอดไม่ว่ารูปแบบหรือวิธีการใดๆ ด้วยกระบวนการทางอิเล็กทรอนิกส์
การถ่ายภาพ การบันทึกหรือวิธีการอื่นใดโดยไม่ได้รับอนุญาต

คำนิยม

ในการก่อสร้างอาคารแต่ละยุคแต่ละสมัยที่ผ่านมาจะมีอิทธิพลมาจากต่างชาติ ทำให้อาคารในแต่ละยุคสมัยมีความโดดเด่นที่แตกต่างกันไป ในดินแดนล้านนาซึ่งมีประวัติอันยาวนาน ดังนั้นอาคารที่ก่อสร้างมาก็จะมีลักษณะที่แตกต่างกันตามแต่อิทธิพลในยุคนั้นๆ สถาปัตยกรรมรูปแบบโคโลเนียลสไตล์ (Colonial Style) เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เริ่มแพร่ขยายเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง 6 ซึ่งผู้คนในสมัยนั้นมักเรียกกันว่า “ตึกฝรั่ง” โดยที่รูปแบบของอาคารแบบโคโลเนียลจะมีความหลากหลายตามอิทธิพลที่มาจากต่างประเทศ ต่างพื้นที่ หรือต่างกลุ่มชน

หนังสือ“หลากหลายรูปแบบอาคารล้านนาในยุคอาณานิคม” โดยรองศาสตราจารย์ ดร.ปิยเดช อัครโพธิวงศ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับว่าเป็นหนังสือที่มีความทันสมัยเป็นอย่างมาก เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ในเกี่ยวข้องกับการออกแบบอาคารล้านนาเดิม ในรูปแบบโคโลเนียล

หนังสือเล่มนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักศึกษา และผู้ที่สนใจที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายของอาคารล้านนาที่เกิดขึ้นในยุคอาณานิคมโคโลเนียล หนังสือเล่มนี้ได้เขียนขึ้นมาจากประสบการณ์การทำงาน การสอน และการทำวิจัยของผู้แต่ง และได้นำเสนอเป็นรูปแบบหนังสือที่อ่านได้ง่าย มีการใช้ภาษาที่ถูกต้อง แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความนิยมของหนังสือเล่มนี้ นับว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าอีกเล่มหนึ่งที่สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่รู้สึกยินดีที่ได้มีโอกาสเป็นผู้ดำเนินการพิมพ์และจัดจำหน่าย

ศาสตราจารย์ (เชี่ยวชาญพิเศษ) ดร. น.สพ.กรกฎ งานวงศ์พาณิชย์
บรรณาธิการบริหารสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนเรียบเรียงจากงานตีพิมพ์และงานวิจัยของผู้เขียน เพื่อจะตอบคำถามเรื่องสถาปัตยกรรมล้านนาแบบอาณานิคมหรือที่เรียกว่า “ล้านนาโคโลเนียล” ว่าเป็นอะไรโดยใช้กรณีศึกษาเป็นตัวอย่าง ผู้เขียนพยายามใช้กรณีศึกษาหลายๆ รูปแบบช่วยขยายความและให้คำตอบในคำถามเบื้องต้น แม้จะมีกรณีศึกษาไม่มากแต่ก็ได้พยายามที่จะลงลึกในรายละเอียดเนื้อหาให้มากที่สุด รวมถึงบางอาคารผู้เขียนได้ทำภาพสามมิติประกอบเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพชัดเจนขึ้น

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ทั้งผู้ให้ข้อมูลผู้ช่วยในการทำภาพสามมิติ รวมถึงนักศึกษาในรายวิชาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนที่มีส่วนช่วยในการเก็บข้อมูล

ผู้แต่งต้องขอขอบคุณเป็นอย่างสูงสำหรับ รศ.ดร.สุมาลี จินดาพล ที่มีส่วนอย่างมากในการให้ข้อคิด วิเคราะห์งาน และช่วยจัดรูปเล่ม จนทำให้หนังสือเล่มนี้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา

หากมีข้อผิดพลาดใดในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนต้องกราบขอภัยเป็นอย่างสูง และน้อมรับคำติชมทั้งหมดเพื่อนำไปแก้ไขเป็นข้อมูลสำหรับการทำงานเขียนต่อไปในอนาคต

ขอบคุณครับ

ปิยเดช อัครโพธิวงศ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สารบัญ

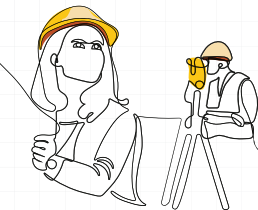
คำนิยม	i
คำนำ	ii
สารบัญ	iii
สารบัญรูป	v
สารบัญตาราง	x
บทนำ นิยามยุค “อาณาจักรมสยาม”	1
บทที่ 1 ศาลากลางเชียงใหม่ อิทธิพลตะวันตกในสถาปัตยกรรมกลางเมืองล้านนา	7
อาคารศาลากลางในประเทศไทย	10
ศาลากลางเชียงใหม่ (เดิม)	17
วิเคราะห์รูปแบบรูปทรงอาคารศาลากลางเชียงใหม่ (เดิม)	17
รูปแบบอาคาร	21
วัสดุอาคาร	21
การเปลี่ยนแปลงศาลากลางมณฑลนับจากวันแรกสร้าง	21
รูปแบบตะวันตกของศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ	25
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองและอิทธิพลตะวันตก	27
ในรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลากลางมณฑลเชียงใหม่	
การมาถึงของเจ้าอาณานิคมตะวันตกและการรับอิทธิพล	29
สถาปัตยกรรมตะวันตก	
สรุป	33
บทที่ 2 อาคารตะวันตกกลางเมืองเชียงใหม่	39
ประเทศไทย: ศาลมณฑลพายัพเดิม สู่พิพิธภัณฑ์เมืองเชียงใหม่	
การศาลในยุคจารีต	43
ประวัติศาสตร์อำนาจทางการเมืองเชียงใหม่	43

รูปแบบอาคาร	52
ระบบโครงสร้างอาคาร	55
สรุป	58
บทที่ 3 คຸ່ມเจ้าแบบตะวันตกในเมืองเชียงใหม่: จากอาคารประเพณี	67
สู่คຸ່มเจ้าสมัยใหม่ในช่วงเจ้าหลวงองค์ที่หนึ่งถึงหลังการเปลี่ยนแปลง	
การปกครองของสยาม	
คຸ່มเจ้าเชียงใหม่ยุคจารีต	69
อิทธิพลสยามและตะวันตกในเชียงใหม่	73
เชียงใหม่รวมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม	75
วิเคราะห์บ้านแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ และในเชียงใหม่	77
ตัวอย่างเปรียบเทียบบ้านพักอาศัยแบบตะวันตกกับคຸ່มเจ้าในเมืองเชียงใหม่	80
สรุป	86
บทที่ 4 ปราสาทศพล้านนา ครุบา และสยามการเมืองในปราสาทศพครุบา	87
กรณีศึกษาครุบาศรีวิชัย	
นิยามล้านนา	89
พิธีศพล้านนา ฐานานุศักดิ์ของรูปแบบพิธีกรรม	90
พิธีศพครุบา	92
ครุบาศรีวิชัยและการต่อต้านอำนาจของสยาม	96
การละสังขารของครุบาศรีวิชัยและการเมืองเรื่องปราสาทศพ	98
สรุป	108
บรรณานุกรม	111

นิยามยุค
“อาณานิคมสยาม”

การล่าอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มมาตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 19^{1,2} หลายประเทศในพื้นที่แถบนี้ล้วนแล้วแต่ตกเป็นอาณานิคมของประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตกที่เข้ามาในขณะนั้น ในช่วงเวลานั้นสยามและกลุ่มประเทศราชต่างถูกกดดันและหาวิธีในการหลีกเลี่ยงจากการเป็นประเทศใต้อาณานิคม อย่างไรก็ตามด้วยศักยภาพของกองทัพที่แตกต่างกันทำให้แหลมมลายูและพม่า ท้ายสุดก็ตกเป็นของอังกฤษ ส่วนลาวและเขมรตกเป็นของฝรั่งเศส ในขณะนั้นยังเหลือสยาม และหัวเมืองประเทศราชของสยามที่สำคัญในล้านนา มลายู และหัวเมืองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ยังคงความเป็นอิสระอยู่แต่ก็อยู่ภายใต้ความกดดันจากประเทศเจ้าอาณานิคมเหล่านั้น

ในขณะนั้นอาจกล่าวได้ว่าแม้สยามไม่ได้เป็นอาณานิคมของอังกฤษแต่ก็เสมือนอยู่ภายใต้อิทธิพล และสามารถนิยามได้ว่าเป็นอาณานิคม (เสมือน)^{3,4} ภายใต้นโยบายของสยามเองที่พยายามปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในขณะนั้น มีคำกล่าวว่าการหากอังกฤษต้องการสยามให้เป็นอาณานิคมก็สามารถเป็นได้ในวันถัดไป คำกล่าวเช่นนี้คงไม่เกินจริงหากพิจารณาว่าขณะนั้นสยามใช้คนอังกฤษในการบังคับบัญชากรมกองต่างๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่เพื่อขับเคลื่อนระบบราชการและสร้างระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่อยู่ภายใต้มนต์เสน่ห์ของโลกยุคอาณานิคม

อาณานิคมเป็นสิ่งที่ต้องนำมานิยามในการทำความเข้าใจขั้นต้นว่าเป็นอย่างไร โดยรูปแบบของอาณานิคมคือที่ประเทศหนึ่งประเทศใดสูญเสียอธิปไตยให้กับประเทศที่เข้ามาครอบครอง นโยบายการสูญเสียอธิปไตยนี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครอง รวมถึงเรื่องอื่น เช่น สังคม วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น อาณานิคมเกิดจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งส่งผลต่อการสร้างระบบในการใช้และจัดการกับทรัพยากร การแบ่งแยกการทำงาน และการแบ่งการผลิต เพื่อป้อนเข้าสู่ตลาดโลกที่กว้างมากกว่าสังคมที่ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง การเป็นประเทศใต้อาณานิคมจึงถูกเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจเดิมของตนเองให้เป็นระบบที่ผสมผสานเข้า

¹ “ลัทธิล่าอาณานิคม,” (2559)

² เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว (2559)

³ Winichakul (1997)

⁴ ไชยยันต์ รัชชกุล (2560)

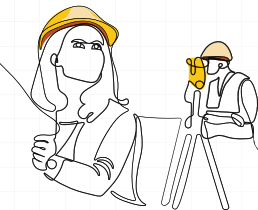

เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกไปด้วย ภายใต้ระบบดังกล่าวพื้นที่ในการผลิตจึงถูกขยายมากขึ้น รวมถึงพื้นที่เหล่านั้นจะถูกลดการใช้แบบผสมผสานให้เป็นการใช้เพื่อการผลิตเชิงเดียวเพื่อให้ผลิตเฉพาะสิ่งนั้นให้มากที่สุด เช่น การเพิ่มปริมาณที่นาเพื่อผลิตข้าวให้มากขึ้น และสร้างระบบเงินตราขึ้นเพื่อใช้กำหนดหน่วยการแลกเปลี่ยนสินค้าให้ชัดเจนขึ้น

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตได้สร้างแรงกดดันในบางพื้นที่ของประเทศที่อาจเลยเถิดไปจนถึงมีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ด้วยประสบการณ์ของประเทศเจ้าอาณานิคมที่ครอบครองอาณานิคมทั่วโลกต่างตระหนักถึงการต่อต้านในระดับนี้ ทำให้ในระบบของการเข้าปกครองจะไม่ได้ทำอย่างทันทีทันใด การค่อยๆ ปรับระบบเป็นสิ่งที่จะช่วยลดความกดดันและการต่อต้านทั้งจากผู้ปกครองเดิมและจากคนพื้นถิ่น

ในเบื้องต้นมีความเป็นไปได้ที่เจ้าอาณานิคมจะเลือกใกล้ชิดกับผู้ปกครองท้องถิ่น โดยหากได้รับความร่วมมือการใช้กำลังเข้ายึดเพื่อปกครองอาจไม่จำเป็น ในกระบวนการเข้าปกครองแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้ ประเทศเจ้าอาณานิคมจะมองถึงสามสิ่งที่เป็นประเด็นที่เป็นผลประโยชน์ที่ต้องการ ประกอบด้วย - gold, god, and glory - ซึ่งก็คือ การแสวงหาทรัพยากร การเผยแผ่ศาสนา และการสร้างความยิ่งใหญ่ ของประเทศของตนเอง

ในขณะนั้นราชสำนักสยามเลือกที่จะผ่อนปรนกับชาวต่างชาติทั้งหมด โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส การเกิดขึ้นของสนธิสัญญาเบาว์ริง คือหลักประกันอันหนึ่งที่สยามมอบให้กับชาวอังกฤษถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งในความเป็นจริงก็สอดคล้องกับความต้องการของประเทศเจ้าอาณานิคมแล้ว หลักใหญ่ใจความของสนธิสัญญานี้คือการเปิดการค้าเสรี การมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การให้จัดตั้งกงสุลอังกฤษรวมถึงการสามารถซื้อขายที่ดินในสยามได้

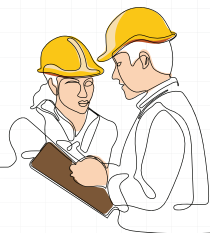
ในขณะที่โลกเก่าก่อนการเข้ามาของเจ้าอาณานิคม การแบ่งการผลิตแบบชัดเจนดังกล่าวยังไม่เกิดขึ้น ระบบเงินตรามีการใช้อย่างแพร่หลายก็จริง แต่ก็ยังมีระบบแลกเปลี่ยน (Barter System) ที่ถูกใช้ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งในหัวเมืองประเทศราชที่มีการติดต่อกับต่างชาติน้อยกว่าสยาม เช่น ล้านนา ก็ยังใช้ระบบนี้กันอยู่ทั่วไป การประกอบให้อยู่ในภาวะกำกั่ง (อาณานิคม) ของสยามสร้างผลดีประการหนึ่งคือการที่ได้เข้าไปเรียนรู้ระบบการปกครองแบบอาณานิคม

การยึดครองประเทศด้วยกำลัง ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นผลดีทั้งในแง่ของการปกครองและในแง่ของเศรษฐกิจ เนื่องจากต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากในการควบคุมประเทศได้อาณานิคมเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้สยามล้วนแล้วแต่เรียนรู้จากประเทศเจ้าอาณานิคมที่สยามติดต่อกับในขณะนั้น การเรียนรู้ทั้งการไปดูงานในต่างประเทศของกษัตริย์ การให้ข้าราชการไปดูงานที่ประเทศสิงคโปร์ การส่งเสริมบุตรหลานในราชสำนักให้เรียนจากครูฝรั่งที่นำเข้ามา เป็นต้น⁵

สยามในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ยังอยู่ภายใต้การปกครองแบบระบบจารีตที่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการที่ต้องการให้ประเทศราชมีรูปแบบการปกครองแบบเดิมที่มีอิสระแก่ตัว และให้ส่งเพียงดอกไม้เงินดอกไม้ทอง และส่วยจากผลผลิตเข้าสู่กรุงเทพฯ เท่านั้น ในขณะที่รัชกาลที่ 5 ต้องการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและต้องการดึงทรัพยากรทั้งหมดเข้ามาจัดสรรที่กรุงเทพฯ ความตึงเครียดดังกล่าวดำเนินไปจนเมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ถึงแก่อสัญกรรมและรัชกาลที่ 5 สามารถรวมอำนาจเบ็ดเสร็จได้ การสร้างระบบเทศาภิบาลที่รวมศูนย์การปกครองเข้าสู่ประเทศจึงเริ่มต้นขึ้น

ระบบดังกล่าวมีหลายส่วนมากที่อิงกับลักษณะการปกครองในรูปแบบอาณานิคม เช่น การสร้างระบบราชการที่ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ไปปกครองเมืองประเทศราชร่วมกับผู้ปกครองเดิม การใช้กฎระเบียบและการปกครองที่กำหนดจากส่วนกลาง

⁵ เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว (2559)

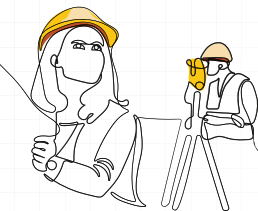

(ในที่นี้คือกรุงเทพฯ) รวมถึงการดึงดูดทรัพยากรเข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งรวมถึงความพยายามในการใช้ระบบเงินตราโดยการบังคับให้ส่งภาษีเป็นเงินเข้ามา

ด้วยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดแรงดันขึ้นมาพร้อมกัน เช่น การเกิดขบถพระยาแขกเจ็ดหัวเมืองในมลายู การเกิดขบถผีบุญในอีสาน และการเกิดขบถเงี้ยวเมืองแพร่ที่หัวเมืองล้านนา⁶ แม้ว่าสยามสามารถปราบกบฏเหล่านั้นในเวลาอันรวดเร็ว แต่สิ่งหนึ่งที่ตามมา คือ ความระแวงระวังที่มากขึ้น รวมถึงมีการผ่อนปรนในการรวมศูนย์อำนาจของประเทศมากขึ้นด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ไม่มากนักน้อยเป็นประสบการณ์ที่สยามเอื้อมมาปรับใช้จากประสบการณ์ของประเทศเจ้าอาณานิคมทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ที่เคยประสบมาก่อนทั้งสิ้น ความพยายามแบบค่อยเป็นไปค่อยไปดังกล่าวดำเนินไปถึง 3 รัชกาล นับจากรัชกาลที่ 5 ไปจนถึงรัชกาลที่ 7 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2475 กลุ่มหัวเมืองประเทศราช ถูกปรับเปลี่ยนเป็นมณฑล และเปลี่ยนเป็นจังหวัด จนกลายเป็นประเทศไทยในท้ายที่สุด

กล่าวโดยสรุป หัวเมืองล้านนาที่จากเดิมเป็นประเทศราชของสยาม สามารถเรียกได้ว่ามีเอกราชของตนเองในเบื้องต้น เนื่องจากมีอำนาจเต็มในการปกครองและใช้ทรัพยากรของตนเอง แต่เมื่อสยามใช้ตัวอย่างจากกลุ่มประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตก ทำให้มุมมองในเรื่องของการปกครองเปลี่ยนไป ทำให้เกิดความพยายามในการใช้แนวคิดในเรื่องการปกครองแบบอาณานิคมดังกล่าวกับกลุ่มประเทศราชเดิม ซึ่งหมายรวมถึงหัวเมืองล้านนาที่เป็นหัวข้อศึกษาในหนังสือเล่มนี้ด้วย หนังสือเล่มนี้จึงใช้นิยามการปรับใช้ระบบดังกล่าวในช่วงการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ซึ่งรวมถึงช่วงคาบเกี่ยวเช่นในสมัยของครูบาศรีวิชัย) ในลักษณะนี้เป็นยุค ที่เรียกว่า “อาณานิคมสยาม” การใช้ระบบดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างขึ้นกับบ้านเมือง รวมถึงอาคารบ้านเรือนต่างๆ ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ใช้กลุ่มอาคารเหล่านั้นมาเป็นกรณีศึกษาเพื่อใช้ในการอธิบายถึงเหตุผลว่าเหตุใดรูปแบบอาคารที่ไม่เคยปรากฏ

⁶ เดช บุนนาค (2566)

มาก่อนในล้านนาจึง “ผุด” ขึ้นมาจำนวนมาก และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ
ของเมืองในล้านนาจนถึงปัจจุบัน

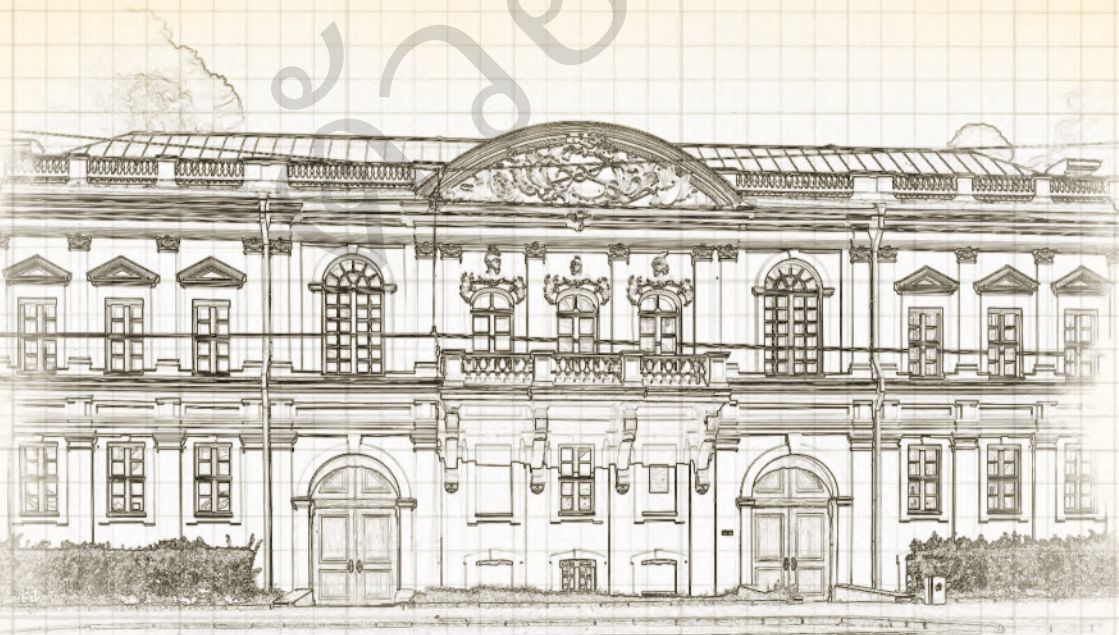
หนังสือเล่มนี้แปลและเรียบเรียงจากงานตีพิมพ์ของผู้เขียนเป็นหลัก จำนวน
3 ผลงาน ประกอบด้วย

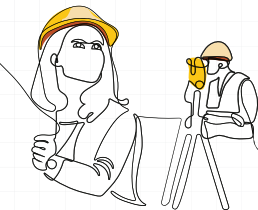
1. Chiang Mai City Hall: Western or Siamese Architecture in Lanna ตีพิมพ์ในวารสาร Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning, 2021, 20, 104 (บทที่ 1)
2. Historical Western and Political Influences on the Architecture: Of Thailand’s Chiang Mai courthouses ตีพิมพ์ในวารสาร Journal of Urban Culture Research, 2021, 22, pp. 181–194 (บทที่ 2)
3. Khum Chao: The Changes of Style in Chiang Mai’s Governor Houses in the Period of Western-Colonization ตีพิมพ์ในวารสาร Humanities, Arts and Social Sciences Studies, 2022, 22(3), pp. 536–547 (บทที่ 3)

โดยมีงานศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของปราสาทศพในบทที่ 4 ซึ่งช่วยแสดงให้เห็น
ภาพของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในล้านนาในยุคสมัยนั้น ที่ผลกระทบไม่เพียงแต่
ปรากฏในอาคารถาวรแต่ยังปรากฏในประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญอีกด้วย

บทที่ 1

ศาลากลางเชียงใหม่ อิทธิพลตะวันตกใน
สถาปัตยกรรมกลางเมืองล้านนา

บทที่ 1 ศาลากลางเชียงใหม่ อัครพลตะวันตกในสถาปัตยกรรมกลางเมืองล้านนา

ศาลากลางจังหวัดคือสถานที่ทำการของรัฐในแต่ละจังหวัด โดยนัยของความหมายว่า “รัฐ” หมายถึงถึงประเทศไทยทั้งประเทศและมีศูนย์กลางของอำนาจที่กรุงเทพฯ ศาลากลางจังหวัดจึงเป็นที่ทำการของตัวแทนอำนาจจากส่วนกลางที่เข้ามาควบคุมดูแลในแต่ละจังหวัดของประเทศไทย

ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เป็นสถานที่ทำการของข้าราชการของประเทศไทยในความหมายข้างต้น ปัจจุบันศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ตั้งอยู่ในศูนย์ราชการที่บ้านแม่หยวก ตำบลช้างเผือก ถนนโชตนาทงไปอำเภอริม โดยย้ายมาจากศาลากลางหลังเดิมในปี พ.ศ.2539 เมื่อเปรียบเทียบดูรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของศาลากลางเดิมและศาลากลางในปัจจุบันแล้ว จะเห็นได้ถึงความแตกต่างอย่างชัดเจน ศาลากลางปัจจุบันมีการตกแต่งหน้าจั่วด้วยกาแล อาคารมีหลังคาคลุมโดยตลอด วัสดุ สี และการตกแต่งมีการประยุกต์รูปแบบล้านนาผสมการใช้งานแบบอาคารสมัยใหม่เต็มรูปแบบ ในขณะที่อาคารศาลากลางเดิมเป็นอาคารรูปทรงตะวันตกและตั้งอยู่กลางเมืองเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางอำนาจของล้านนาในอดีต

“ตามหัวเมืองในสมัยนั้น ไม่มีศาลารัฐตั้งประจำใช้ว่าราชการ เหมือนปัจจุบันเมื่อตั้งบ้านเรือนที่ใดก็จะใช้เป็นที่ว่าราชการเหมือนอย่างเสนาบดีเจ้ากระทรวงในราชธานี และเรียกกันว่า “จวนเจ้าเมือง” และบางเมืองอาจจะมียาลาโง่งขนาดย่อมๆ ปลุกไวนอกรั้วบ้าน เรียกว่า ศาลากลาง เป็นที่ประชุมคณะกรรมการเมือง ปรีกษาหรือสั่งการข้อราชการ และกิจธุระต่างๆ รวมถึงทำหน้าที่เป็นศาลชำระความ มีพื้นที่ไว้กักขังเสมือนเรือนจำ อยู่ในบริเวณจวน⁷”

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงกล่าวถึงศาลากลางในหัวเมืองต่างๆ ในสมัยนั้นว่า ยังไม่มีศาลากลางดังเช่นปัจจุบัน โดยพูดถึงศาลาโง่งที่ถูกเรียกว่าเป็นศาลากลางและใช้ในการประชุมคณะกรรมการเมือง หรือปรีกษาข้อราชการต่างๆ รวมถึงชำระความ รูปแบบของศาลาโง่งนี้สามารถเห็นได้จากรูปถ่ายของศาลเมืองนครลำปาง

⁷ ดำรงราชานุภาพ (2560)

รูปที่ 1.1 ศาลเมืองนครลำปางในรูปแบบประเพณี (อาคารหลังนี้น่าจะสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 สังกัดจากข้อฟ้า ไบระกา ทางหงส์ที่รับอิทธิพลของสยาม)⁸

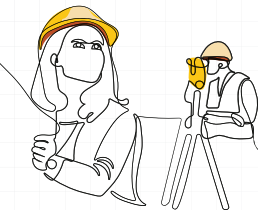
จากลักษณะการบริหารเมืองในสมัยจารีตล้านนาอาจเทียบเคียงได้ว่าเป็นการบริหารจากที่พักอาศัยของเจ้าเมือง ซึ่งอาจเรียกว่าจวน หรือหากเป็นล้านนาก็คือคุ้มเจ้าหลวงและในเมืองเชียงใหม่คือบริเวณพื้นที่เวียงแก้ว หอคำ⁹

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีดำริในการรวมชาติ และสร้างระบอบเทศาภิบาลขึ้น ด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้ต้องมีการส่งข้าราชการจำนวนมากขึ้นไปปกครองในหัวเมืองเทศาภิบาลรวมถึงต้องสร้างสถานที่ราชการเพื่อรองรับข้าราชการและระบบการปกครองแบบใหม่ขึ้น สถานที่ราชการดังกล่าว มีการสร้างต่อเนื่องจากรัชกาลที่ 5 มาจนถึงปลายรัชกาลที่ 6

สิ่งที่น่าสนใจคืออาคารราชการที่สร้างขึ้นใหม่เหล่านี้ มีลักษณะของอิทธิพลตะวันตกเสียมาก โดยอาคารศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เอง ก็เป็นอาคารในยุคระบอบเทศาภิบาล และสร้างโดยอิงรูปแบบภาษาสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบคลาสสิก ประเด็นของการสร้างอาคารแบบตะวันตกจึงเป็นคำถามชวนสงสัยว่า เหตุใดจึงไม่สร้างแบบ

⁸ Retrieved from https://m.facebook.com/thailand.and.myanmar/photos/a.253965078126775/674390349417577/?type=3&source=57&__tn__=EH-R

⁹ ตำราฐานภาพ (2560)

ล้านนาซึ่งน่าจะสร้างได้ง่ายและเหมาะสมกับท้องถิ่นมากกว่า หรือไม่เช่นนั้นก็ควรเลือกสร้างรูปแบบแบบสยามซึ่งเหล่าข้าราชการที่ใช้งานในสถานที่นี้น่าจะคุ้นชินมากกว่า

อาคารศาลากลางในประเทศไทย

หัวเมืองในสมัยเจ้าประเทศราช ล้วนแล้วแต่ใช้ศาลาโถงเป็นที่ว่าการงานราชการ หรือหากเป็นในล้านนามีการใช้หอคำเป็นพื้นที่ว่าราชการแต่ก็อยู่ในพื้นที่ของเวียงแก้ว หรือเขตวังของเจ้าหลวง

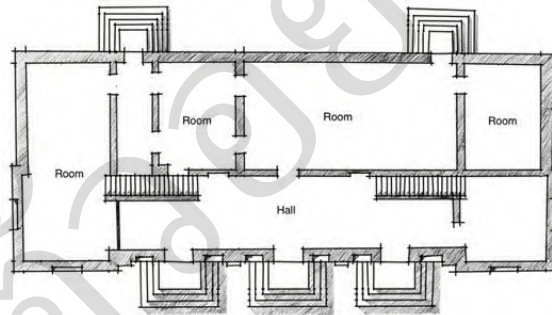
รูปที่ 1.2 หอโสงหรือจวนเจ้าเมืองสกลนคร (โง่งนคำ)¹⁰

ศาลากลางเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในสมัยของรัชกาลที่ 5 ที่สร้างระบอบเทศาภิบาล การปกครองรูปแบบใหม่นี้แบ่งการปกครองออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล โดยล้านนาคือ มณฑลลาวเฉียง และเชียงใหม่คือ หัวเมืองสำคัญของมณฑลลาวเฉียง ดังกล่าวในช่วงรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) เมื่อมีการใช้ระบอบเทศาภิบาลแล้วก็มี การสร้างศาลากลางเมืองขึ้น โดยศาลากลางที่เก่าที่สุดที่ยังเหลืออยู่คือศาลากลาง จังหวัดเชียงราย

¹⁰ Pkbadmin (11/30/2020). ๑ ธันวาคม “วันดำรงราชานุภาพ”. กองบังคับการปฏิบัติการพิเศษ. Retrieved from <https://www.ssd.go.th/article01/>

รูปที่ 1.3 ศาลากลาง (หลังเก่า) เมืองเชียงราย สร้างเสร็จ พ.ศ. 2443¹¹

รูปที่ 1.4 รูปด้านและผังพื้นศาลากลาง (หลังเก่า) เมืองเชียงราย¹²

¹¹ ภาพโดยปิยเดช อัครโพธิวงศ์

¹² สมชาติ จิงสิริอารักษ์ (2553)

หลากหลายรูปแบบอาคารล้านนา ยุคอาณานิคม

ARCHITECTURE CRITICISM IN LANNA COLONIAL CONTEXT

หนังสือเชิงวิพากษ์สถาปัตยกรรมรูปแบบอาณานิคม
ในล้านนาเล่มนี้ ผู้แต่งเรียบเรียงจากงานตีพิมพ์และงานวิจัย
ของผู้แต่ง เพื่อตอบคำถามเรื่อง สถาปัตยกรรมล้านนาอาณานิคม
หรือล้านนาโคโลเนียล ว่าคืออะไร

เนื้อหาในหนังสือใช้การอธิบายผ่านการศึกษาอาคาร
รูปแบบที่เคยแปลกตาสำหรับคนเชียงใหม่และคนล้านนาที่อยู่
ที่ “พุด” ขึ้นมาจำนวนมากในยุคสมัยที่ยังมีเจ้าหลวงปกครอง
เมืองในล้านนาภายใต้ปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้แต่งอาศัยมุมมอง
การวิเคราะห์ผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมและสาเหตุแห่งการเกิด
รูปแบบอาคารเหล่านั้น เพื่อใช้อธิบายว่า ล้านนาโคโลเนียลควร
จะถูกเรียกผ่านอาคารแบบไหน และอาคารรูปแบบดังกล่าวส่งผล
อย่างไรต่อสัญลักษณ์ของเมืองในล้านนาจนถึงปัจจุบัน

CHIANG MAI
UNIVERSITY PRESS

ISBN : 978-616-620-038-6

9

786166

200386